

УДК 343.01

О. О. Степанченко
кандидат юридичних наук, докторант
Донецького юридичного інституту
Міністерства внутрішніх справ України

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ФАКТОРІВ ЕТНОРЕЛІГІЙНОГО ТЕРОРИЗМУ

Проблеми етіології злочинності й окремих її видів постійно знаходяться в центрі уваги вітчизняних і зарубіжних дослідників. Причини такого інтересу до цієї проблематики очевидні. Ідентифікація явищ, що породжують злочинність або сприяють їй, створюють першу підставу для перетворення стихійного процесу боротьби із зазначеним явищем на науково обґрунтовану, упорядковану та прогнозовану діяльність [1, с. 165]. Виявлення й опис системи факторів окремого виду злочинів дозволяє забезпечити поступовий перехід від каральної моделі боротьби зі злочинністю до профілактичної, що ґрунтується на усуненні чи обмеженні причин і умов відповідного виду злочинів.

Детермінація етнорелігійного тероризму, як, до речі, і інших видів тероризму, належить до найскладніших проблем сучасної кримінології. Численні дослідження, присвячені проблемі тероризму, підтверджують, що з часом вона стає лише складнішою й більш далекою від свого вирішення.

У цьому контексті беззаперечною є актуальність і необхідність подальшого теоретичного дослідження факторів етнорелігійного тероризму, що слугуватиме основою для розроблення заходів протидії цьому суспільно небезпечному явищу. **метою статті** є окреслення теоретичних засад систематизації факторів етнорелігійного тероризму.

Процес пізнання кримінологічної детермінації взагалі й причинного комплексу етнорелігійного тероризму зокрема завжди цікавив вітчизняних і зарубіжних дослідників. В останні роки в юридичній літературі простежується системний підхід до цієї складної проблеми й комплексний характер її дослідження, і хоча в науці немає єдиної теорії причин злочинності, проте не підлягає сумніву наявність низки явищ, які мають факторний характер і перебувають зі злочинністю в причинно-наслідковому зв'язку. Зазначені проблеми знайшли відображення в наукових працях таких учених, як Г.А. Аванесов, З.А. Астеміров, В.А. Бурківська, О.М. Джужа, А.І. Долгова, А.Ф. Зелінський, Н.Ф. Кузнецова, Н.С. Лейкіна тощо. Однак у науці продовжує точитися жвава дискусія з означених питань. Крім того, реалії сьогодення, міжнародний характер етнорелігійного тероризму, його форма й географія висувають нові вимоги й задачі перед дослідниками цього суспільного феномена.

У довідковій літературі поняття «фактор» трактується в найширшому аспекті. Найчастіше його характеризують як причину, умову, обставину, момент, факт, рушійну силу чи можливість. Філософи, соціологи та демографи до факторів відносять соціально-економічні, науково-технічні, демографічні й інші аспекти суспільного життя. Серед кримінологів домінує багатофакторний підхід до причин злочинності, проте все ще відсутня систематизація сукупної структури тих численних факторів, які належать до причин і умов злочинності. Як указує З.О. Астеміров, поняття «фактори злочинності», на відміну від причин і умов, охоплює всі факти й обставини, що породжують злочинність, зумовлюють останню та сприяють їй [2, с. 45]. Поділ детермінантів етнорелігійного тероризму на причини, що породжують це явище, і умови, які сприяють реалізації терористичних намірів, є досить умовним у зв'язку з їх постійним і тісним взаємозв'язком. Як правило, причини, що породжують етнорелігійний тероризм, одночасно виконують і роль факторів, що сприяють його розвитку. З іншого боку, обставини, що сприяють проявам етнорелігійного тероризму, можуть перероджуватися в самостійні детермінанти цього злочину. Міжнародна практика знає багато прикладів такої трансформації. Тому поділ детермінантів на причини й умови є виправданим лише відносно індивідуального рівня та конкретних злочинів. Відносно мікро- та макросоціального рівнів більш коректною є категорія факторів, якою охоплюються й поняття причин, і поняття умов злочину.

Під системою факторів етнорелігійного тероризму ми розуміємо об'єктивно впорядковану сукупність явищ, які породжують, сприяють або перешкоджають породженню чи зміні цього явища в цілому чи окремих його форм.

У якості базової для класифікації факторів етнорелігійного тероризму нами використана концепція двовимірного факторного комплексу, в основі якої знаходиться поділ усіх факторів досліджуваного явища на *загальні* (фактори злочинності взагалі) і *специфічні* (фактори групи терористичних злочинів етнорелігійної спрямованості).

До *загальних факторів* етнорелігійного тероризму слід відносити ті детермінанти, що породжують злочинність або сприяють їй як загальному соціальному явищу незалежно від окремих її

видів і особливостей. До таких належать правові, економічні, соціальні, політичні, ідеологічні, організаційно-управлінські, виховні та психологічні фактори.

До *специфічних факторів* етнорелігійного тероризму слід відносити ті детермінанти, які притаманні саме терористичним злочинам етнорелігійної спрямованості. До них належать фактори, пов'язані з релігією, культурою, міграцією, неконтрольованим розповсюдженням зброї, із появою покоління, яке виховувалося й зростало під час воєнного конфлікту, із міжнародною фінансовою допомогою терористичним угрупованням, із розвитком інформаційних технологій, військовими конфліктами.

Дослідження факторів, що сприяють розвитку етнорелігійного тероризму, не є самоціллю, а спрямоване на розроблення заходів щодо їх усунення. Саме усунення таких факторів є кінцевою метою факторного аналізу. На наш погляд, прагматична модель впливу на підсистему факторів етнорелігійного тероризму загальносоціального, макросоціального та мікросоціального рівнів повинна містити задачі не тільки усунення, але й обмеження їх дії в просторі та за колом осіб (зокрема, шляхом нейтралізації шкідливих наслідків зазначених дій).

Не потрібно проводити спеціальних досліджень, щоб зрозуміти, що загальні фактори (соціальне, політичне, економічне становище в країні тощо) для будь-яких проявів злочинності є спільними, але спеціальні (рівень мікросередовища) і конкретно спеціальні фактори (рівень конкретної особи) щодо різних видів чи типів злочинності суттєво відрізняються. До того ж є неможливим розгляд зазначених питань відірвано від аспектів, пов'язаних із питаннями щодо особи конкретного злочинця, із питаннями щодо конкретних обставин учинення того чи іншого злочину, із питаннями щодо біологічної та психологічної зумовленості окремих злочинних актів. Таким чином, для дослідження цього питання найефективнішим, на нашу думку, буде використання такого методу пізнання, як сходження від загального (абстрактного) до конкретного (одиночного).

Незважаючи на те, що фактори етнорелігійного тероризму утворюють єдину систему, необхідно розмежовувати фактори етнорелігійного тероризму в цілому, фактори окремих його видів і фактори окремих одиночних злочинів, що належать до проявів етнорелігійного тероризму. Але необхідно погодитися з думкою Н.Ф. Кузнецової про те, що, виходячи із самого поняття системи, методологічно неправильно протиставляти детермінанти злочинності в цілому та причини й умови конкретного злочину [3, с. 45]. Діалектика взає-

мозв'язку загального, особливого й одиночного рівнів системи факторів етнорелігійного тероризму (як і будь-якого іншого виду злочинності) полягає в такому. Під час переходу до більш низького рівня детермінації кількість факторів збільшується, а їх зміст стає багатшим. На рівні конкретного злочину можна вже виділяти не тільки конкретні фактори, але й поділяти їх на причини й умови.

Як було вказано вище, у якості базової для класифікації факторів етнорелігійного тероризму використана концепція двовимірного факторного комплексу, в основі якої знаходиться поділ усіх факторів досліджуваного явища на *загальні* та *специфічні*. Крім того, не слід забувати про особливості розвитку етнорелігійного тероризму в певних регіонах світу, що вимагає від нас додаткового аналізу детермінантів цього явища та їх особливостей в окремо взятій країні чи регіоні, а також стосовно окремих терористичних проявів. Розуміння цих особливостей дає додаткові можливості в прогнозуванні та запровадженні заходів протидії етнорелігійному тероризму.

Запропоновану класифікацію слід розглядати не як результат упорядкування виявлених факторів, явища, що розглядається, а як алгоритм для аналізу сукупності таких факторів, що дозволяє їх ідентифікувати та відмежовувати один від одного.

При цьому ми не заперечуємо корисності й обґрунтованості інших класифікацій факторів окремого виду злочинності, які розроблені у вітчизняній і зарубіжній кримінології [4, с. 80]. У таких класифікаціях використовується від одного до восьми критеріїв, залежно від глибини та масштабів поставлених завдань. Зокрема, Г.А. Аванесов поділяє всі причини злочинності на три класи: перший – протиріччя соціального розвитку; другий – дефекти світосприйняття (індивідуалізм, алкоголізм); третій – дефекти особистісного розвитку [5, с. 200].

Отже, зазначені теоретичні засади факторів етнорелігійного тероризму з позиції системно-структурного аналізу дають змогу пояснити його феноменологічно складну природу, несприятливі тенденції відтворення та керованого використання в площині політичних відносин.

Таким чином, підбиваючи *підсумки*, слід зазначити, що під системою факторів етнорелігійного тероризму запропоновано розуміти об'єктивно впорядковану сукупність явищ, які породжують, сприяють або перешкоджають породженню чи зміні цього явища в цілому чи окремих його форм. Розуміння особливостей цих факторів дає додаткові можливості прогнозування тенденцій формування та поширення проявів етнорелігійного тероризму в Україні та запровадження заходів протидії цьому негативному явищу.

Література

1. Бурковская В.А. Криминальный религиозный экстремизм: уголовно-правовые и криминологические основы противодействия : дисс. ... доктора юрид. наук : 12.00.08 / В.А. Бурковская ; Академия Управления МВД России. – Москва, 2006. – 234 с.
2. Астемиров З.А. Криминология. Курс лекцій / З.А. Астемиров. – Махачкала : ИПЦ ДГУ, 2002. – 110 с.
3. Кузнецова Н.Ф. Проблемы криминологической детерминации / Н.Ф. Кузнецова. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 208 с.
4. Джужа О.М. Курс криминології: Загальна частина : [підручник]. – У 2 кн. / О.М. Джужа, П.П. Михайленко, О.Г. Кулик ; за заг. ред. О.М. Джужа. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – Книга 1. – 351 с.
5. Аванесов Г.А. Криминология и социальная профилактика / Г.А. Аванесов. – М. : Изд-во Акад. МВД СССР, 1980. – 526 с.

Анотація

Степанченко О. О. Теоретичні засади систематизації факторів етнорелігійного тероризму. – Стаття.

У статті окреслено теоретичні засади систематизації факторів етнорелігійного тероризму. Акцентована увага на їх особливостях, зроблено висновок про доцільність подальшого глибокого дослідження цих факторів із метою прогнозування тенденцій поширеності проявів такого негативного феномена в суспільстві.

Ключові слова: фактори, етнорелігійний тероризм, систематизація, загальні фактори, специфічні фактори, детермінація.

Аннотация

Степанченко А. А. Теоретические основы систематизации факторов этнорелигиозного терроризма. – Статья.

В статье рассмотрены теоретические основы систематизации факторов этнорелигиозного терроризма. Акцентируется внимание на их особенностях и сделан вывод о необходимости дальнейшего глубокого исследования этих факторов с целью прогнозирования тенденций распространенности такого негативного феномена в обществе.

Ключевые слова: факторы, этнорелигиозный терроризм, систематизация, общие факторы, специфические факторы, детерминация.

Summary

Stepanchenko O. O. Theoretical principles of systematization of factors of ethno-religious terrorism. – Article.

The theoretical bases of systematization of factors of ethnoreligious terrorism are considered in the article. Attention is focused on their peculiarities and a conclusion is made about the need for further in-depth study of these factors with a view to predicting trends in the prevalence of this negative phenomenon in society.

Keywords: factors, ethnoreligious terrorism, systematization, general factors, specific factors, determination.